
A N N A L E S
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XLVII, 1

SECTIO H

2013

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Katedra Finansów Publicznych

JOLANTA SZOŁNO-KOGUC

*Przyczyny oraz możliwości zadłużania się
jednostki samorządu terytorialnego*

Reasons and capabilities to run up to a local and regional government debt

Słowa kluczowe: finanse lokalne i regionalne, zadłużenie jednostek samorządu terytorialnego

Key words: local and regional finance, local and regional debt

Wstęp

Rosnący zakres zadań realizowanych przez samorząd terytorialny, w połączeniu z niedostateczną wydajnością dochodów własnych oraz ograniczonym dostępem do źródeł transferowych, zwiększa zapotrzebowanie na środki pochodzące ze źródeł pozabudżetowych, w tym pożyczek i kredytów. Ich atrakcyjność, zwłaszcza w kontekście finansowania wieloletnich przedsięwzięć inwestycyjnych, stwarza szansę poprawy infrastruktury, przyspieszenia rozwoju, ale jednocześnie generuje ryzyko pogorszenia sytuacji finansowej, a w efekcie także społeczno-gospodarczej, w razie przekroczenia granic zadłużenia. Celem niniejszego opracowania jest określenie zasadniczych przesłanek zadłużania się jednostek samorządu terytorialnego, ale także ograniczeń o charakterze ekonomicznym, organizacyjnym jak i przede wszystkim regulacyjnym.

1. Przesłanki zadłużania się jednostek samorządu terytorialnego

Podstawową przyczynę zadłużania się jednostek samorządu terytorialnego stanowi brak wystarczających funduszy na pokrycie kosztów realizowanych zadań. Zaciągany dług służy dwóm zasadniczym celom: pokrywaniu bieżących potrzeb wydatkowych oraz realizacji inwestycji, na które szczególnie brakuje środków w budżetach samorządowych¹.

Najczęściej wskazuje się na dwie zasadnicze przyczyny niedostatku dochodów JST na realizację ich zadań. Pierwsza to brak adekwatności między zadaniami przypisanymi poszczególnym jednostkom samorządu terytorialnego a środkami finansowymi, którymi dysponują, ich nieproporcjonalnością w stosunku do liczby i zakresu zadań. Jest to przesłanka o charakterze zewnętrznym: redystrybucja źródeł środków publicznych pomiędzy sektor rządowy a samorządowy jak i szczegółowa kategoryzacja dochodów JST wynika bowiem z regulacji ustawowej. Z kolei przyczyna wewnętrzna polega na niedostatecznie sprawnym zarządzaniu własnym budżetem przez poszczególne gminy, powiaty, samorzady wojewódzkie².

Istnieją różne koncepcje dotyczące zadłużania się samorządu terytorialnego. W większości współczesnych państw zadłużanie się na wydatki bieżące jest ograniczane, a nierzadko zakazywane. Eksponowane są natomiast korzyści zaciągania długu na cele inwestycyjne, prorozwojowe. Jedną z najważniejszych zalet zadłużania inwestycyjnego stanowi redystrybucja międzypokoleniowa. Nakłady inwestycyjne są ponoszone w momencie realizacji, sama zaś inwestycja z reguły przynosi korzyści odroczone w czasie. Po jej ukończeniu nierzadko okazuje się, że w przypadku finansowania ze środków bieżących podmioty bezpośrednio ponoszące koszty inwestowania nie są jej beneficjentami, korzystają kolejne pokolenia, które nie brały udziału w ponoszeniu ciężaru finansowego. Z drugiej strony warto zauważyć prawidłowość, iż każdego roku podatnicy ponoszą koszty inwestycji trwających aktualnie, jednocześnie korzystając z tych zrealizowanych w poprzednich latach. Ponadto można wskazać na jeszcze inny aspekt redystrybucji międzypokoleniowej. Mianowicie w normalnie rozwijających się społeczeństwach rozwija się dobrobyt, kolejne pokolenia są coraz bogatsze, obarczenie ich kosztami wynikającymi z zaciągnięcia długu może być traktowane jako sposób „wygładzania międzypokoleniowej ścieżki konsumpcji”³.

Korzyści z przyspieszonego rozwoju gospodarczego przewyższają ponoszone koszty obsługi długu. Ponadto środki z kredytów i pożyczek służą wymianie lub modernizacji infrastruktury, co przynosi oszczędności kosztów eksploatacji. Dzięki pozyskanym poprzez zadłużenie środkom finansowym możliwe jest skrócenie czasu prowadzenia

¹ W. Gonet, *Kredyty, pożyczki, obligacje w gospodarce samorządu terytorialnego*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2006, s. 75.

² A. Kopańska, *Zewnętrzne źródła finansowania inwestycji jednostek samorząd terytorialnego*, Difin, Warszawa 2003, s. 71.

³ L. Patrzalek, *Stan i kierunki rozwoju finansów samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań–Wrocław 2007, s. 72–74.

inwestycji. W wielu zaś przypadkach uruchomione inwestycje przyczyniają się do uzyskania dodatkowych dochodów w przyszłości, zatem ich szybsza realizacja daje szansę na poprawę sytuacji budżetowej. Natomiast finansowanie inwestycji z dochodów bieżących nie tylko wydłuża cykl realizacyjny, ale także generuje dodatkowe koszty stałe (nadzór, zabezpieczenia), a w konsekwencji wzrost łącznej wysokości wymaganych nakładów. Finansowanie inwestycji ze środków bieżących skutkuje zazwyczaj istotnymi wahaniami w zakresie zapotrzebowania na środki pieniężne w zależności od przebiegu procesu i potrzeb inwestycyjnych. Dla oceny gospodarki finansowej jednostki samorządu terytorialnego istotna jest natomiast stabilizacja i optymalizacja wielkości niezbędnych zasobów budżetowych.

Należy zwrócić uwagę również na przesłanki przeciw zaciąganiu zobowiązań dłużnych. Jedną z nich jest nadmierny rozrost sektora finansów publicznego, zwłaszcza przy uwzględnieniu tendencji do pokrywania także bieżących wydatków przychodami zwrotnymi. Pomimo wyraźnego braku akceptacji dla zaciągania długu w celu sfinansowania wydatków bieżących w praktyce niejednokrotnie jest to nieuniknione, choćby z racji zróżnicowania w czasie momentów pobierania dochodów oraz potrzeby dokonania w określonym czasie prawnie zdeterminowanych wydatków. Prowadzi to do sytuacji, w której wydatki bieżące są nierzadko pokrywane przed wydatkami inwestycyjnymi, na realizację obligatoryjnych zadań operacyjnych JST środki w jej budżecie bowiem muszą znaleźć się, nawet kosztem przedsięwzięć rozwojowych. Kolejnym argumentem jest ryzyko nadmiernego zadłużenia, mogące prowadzić do poważnych trudności ze spłatą, a w konsekwencji nawet przerwania dostarczania społeczności lokalnej koniecznych usług publicznych. Zadłużenie sektora samorządowego może mieć w efekcie istotny udział w tworzeniu łącznego długu publicznego, wpływając negatywnie na stabilność całego systemu finansów publicznych danego państwa⁴.

2. Ustawowe granice zadłużenia jednostki samorządu terytorialnego

Obok uniwersalnych przesłanek ograniczających zadłużanie się jednostek samorządu terytorialnego, nawiązujących do aspektów ekonomicznych i organizacyjnych, stosowne uregulowania zostały przewidziane także w przepisach polskiego prawa⁵.

Uwzględniając przepisy Ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, jednostki samorządu terytorialnego, do końca 2013 r., stosują limity ustalone w ustawie z dnia 30 czerwca 2005 r. We wskazanym akcie znajduje się zapis, iż łączna kwota długu na koniec roku budżetowego nie może przekroczyć 60% wykonanych dochodów ogółem tej jednostki w tym roku budżetowym. W trakcie roku budżetowego łączna kwota długu jednostki samorządu terytorialnego na koniec kwartału nie może

⁴ *Ibidem*, s. 77.

⁵ M. Jastrzębska, *Zarządzanie długiem jednostek samorządu terytorialnego*, Oficyna a Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009, s. 99.

przekraczać 60% planowanych w danym roku budżetowym dochodów tej jednostki. Ograniczeń tych nie stosuje się do emitowanych papierów wartościowych, kredytów i pożyczek zaciąganych w związku z umową zawartą z podmiotem dysponującym środkami europejskimi⁶. To wyłączenie bez wątpienia ma na celu zwiększenie zdolności JST do absorpcji środków unijnych⁷.

Istnieją również bariery dotyczące poziomu obsługi długu, zgodnie z którymi łączna kwota przypadających w danym roku budżetowym: spłat rat kredytów i pożyczek wraz z należnymi w danym roku odsetkami od kredytów i pożyczek, wykupów papierów wartościowych emitowanych przez jednostki samorządu terytorialnego wraz z należnymi odsetkami i dyskontem od papierów wartościowych oraz potencjalnych spłat kwot wynikających z udzielonych przez jednostki samorządu terytorialnego poręczeń oraz gwarancji nie może przekroczyć 15% planowanych na dany rok budżetowy dochodów jednostki samorządu terytorialnego lub 12% w przypadku, gdy relacja łącznej kwoty państwowego długu publicznego do produktu krajowego brutto przekroczy 55%, chyba że obciążenia te w całości wynikają z zobowiązań zaciągniętych przed datą ogłoszenia tej relacji⁸.

Dodatkowo procedury ostrożnościowe i sanacyjne zawierają ograniczenia – gdyby relacja łącznej kwoty państwowego długu publicznego powiększona o kwotę przewidywalnych wypłat z tytułu poręczeń i gwarancji udzielonych przez podmioty sektora finansów publicznych w stosunku do produktu krajowego brutto wynosiła:

- 50–55%, to relacja deficytu danej jednostki samorządu terytorialnego do jej dochodów nie może przekroczyć relacji deficytu budżetu państwa do dochodów budżetu państwa,
- 55–60%, to relacja deficytu danej jednostki samorządu terytorialnego do jej dochodów nie może być większa od iloczynu górnego ograniczenia relacji deficytu do dochodów określonego dla przedziału poprzedniego i współczynnika R zawierającego iloraz wartości produktu krajowego brutto i kwoty państwowego długu publicznego ogłoszone za poprzedni rok budżetowy,
- 60% i więcej, to jednostki samorządu terytorialnego nie mogą udzielać nowych poręczeń i gwarancji, a ich budżety uchwała się bez możliwości występowania deficytu⁹.

Ponadto ustawa wprowadza nakaz zaciągania wyłącznie takich zobowiązań, których koszty obsługi ponoszone są co najmniej raz do roku, przy czym dyskonto od emitowanych przez jednostki samorządu terytorialnego papierów wartościowych nie może przekraczać 5% wartości nominalnej, oraz zaciągania zobowiązań nieprze-

⁶ Nie stosuje się ich również po zakończeniu programu, projektu lub zadania realizowanych ze środków europejskich oraz otrzymaniu refundacji dokonanych wydatków. Zob. art. 170 Ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych (Dz. U. nr 249, poz. 2104 ze zm.).

⁷ M. Jastrzębska, *op. cit.*, s. 99.

⁸ Art. 169 Ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych.

⁹ Art. 79 Ustawy z dnia 29 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. nr 157, poz. 1240 ze zm.).

widujących kapitalizacji odsetek¹⁰. To ograniczenie będzie również obowiązywać po 2013 r. Dodatkowo w ustawie znajduje się zakaz zaciągania zobowiązań, których maksymalna wartość nominalna, wyrażona w złotych, nie została ustalona w dniu zawierania transakcji, a także udzielania poręczeń i gwarancji, które nie mają określonego terminu i określonej kwoty¹¹. Oznacza to zaciąganie zobowiązań tylko w walucie polskiej z wyjątkami wskazanymi w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 17 grudnia 2010 roku w sprawie przypadków, w których nie stosuje się ograniczeń dotyczących zaciągania niektórych zobowiązań finansowych przez jednostki sektora finansów publicznych, z wyjątkiem Skarbu Państwa¹².

Nowe regulacje ograniczające zadłużenie jednostek samorządu terytorialnego, opisane szczegółowo w ustawie z dnia 27 sierpnia 2009 r., będą miały zastosowanie do uchwał budżetowych od 2014 r. Znalazły się w niej zapisy mówiące o tym, że organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego nie może uchwalić budżetu, w którym planowane wydatki bieżące są wyższe niż planowane dochody bieżące powiększone o nadwyżkę budżetową z lat ubiegłych i wolne środki, a wydatki bieżące nie mogą być wyższe niż wykonane dochody bieżące powiększone o nadwyżkę budżetową z lat ubiegłych i wolne środki¹³.

W odniesieniu do zadłużenia jednostek wprowadzono zasadę, że wartość spłat zobowiązań i ich obsługi do planowanych dochodów nie może przekroczyć średniej arytmetycznej obliczonej dla ostatnich trzech lat z dochodów bieżących powiększonych o dochody ze sprzedaży majątku oraz pomniejszonych o wydatki bieżące, do dochodów ogółem budżetu¹⁴. Wskaźnik ten jest liczony na podstawie wielkości wynikających ze sprawozdań z trzech ostatnich lat i przedstawia rzeczywiste możliwości danej jednostki samorządu terytorialnego w zakresie spłaty zobowiązań. W ustawie zastąpiono zatem dotychczas obowiązujący wskaźnik (taki sam dla wszystkich jednostek) wskaźnikiem indywidualnym, uwzględniającym sytuację jednostki i jej możliwości zaciągnięcia zobowiązań i obsługi długu.

Istnieją jednak sytuacje, w których jednostka nie przekracza limitów nałożonych przez ustawy, a mimo to ma kłopoty ze spłatą swoich zobowiązań. Chodzi tu głównie o nieterminowe regulowanie płatności i trudności z terminową realizacją wydatków ze względu na duże obciążenia związane z koniecznością spłaty pozostałych zobowiązań¹⁵. Konsekwencją nadmiernego zadłużenia może być problem z realizacją obowiązkowych zadań publicznych przez jednostkę samorządu terytorialnego.

¹⁰ Art. 84 Ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych.

¹¹ Art. 85, *ibidem*.

¹² W. Gonet, *Zakres swobody zawierania umów przez jednostki samorządu terytorialnego*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 110.

¹³ Art. 242 Ustawy z dnia 29 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych.

¹⁴ Art. 243, *ibidem*.

¹⁵ W. Gonet, *op. cit.*, s. 116.

3. Ograniczenia w korzystaniu ze zwrotnych źródeł finansowania

Jednostka samorządu terytorialnego musi samodzielnie przeanalizować czynniki wpływające na wybór źródła finansowania. Wszystkie gminy, powiaty czy województwa różnią się między sobą, m.in. mają odmienną strategię ogólną, politykę rozwoju lokalnego czy regionalnego, systemu zarządzania, kulturę organizacyjną, gęstość zaludnienia, położenie geograficzne.

O właściwym wyborze określonego instrumentu decyduje jednak szereg czynników, które można podzielić na zewnętrzne, wewnętrzne oraz wynikające z konstrukcji danego instrumentu finansowego¹⁶.

Do pierwszej grupy czynników należy zaliczyć stan rozwoju gospodarczego kraju, ogólnie obowiązujące założenia polityki społeczno-gospodarczej, które narzucają normy i zasady poszczególnych polityk lokalnych i regionalnych. Ważna jest sytuacja międzynarodowa kraju, jego przynależność do określonych bloków gospodarczych czy politycznych, a także zakres społecznej aktywności gospodarczej i demokracji. Znaczenie ma polityka państwa w zakresie rozwoju regionalnego. Działania podejmowane w jej ramach mogą się przyczyniać do powstawania miejsc pracy, do kreowania dochodów przedsiębiorców, a w konsekwencji wpływać na wzrost dochodów samorządowych. Ponadto z jednej strony zbytni fiskalizm państwa może doprowadzić do migracji biznesu i społeczeństwa, z drugiej zaś państwo tworzy system zachęt, na przykład w postaci ulg inwestycyjnych, prorozwojowych. Innym czynnikiem zewnętrznym jest realizowana w skali kraju polityka ekologiczna. Zmiany w postrzeganiu przestrzeni przełożone na stosowne przepisy prawne wymuszają zachowania i zadania proekologiczne. Regulacje ekologiczne przyczyniają się do powstawania kategorii dóbr inwestycyjnych, które należy nabyć, by spełnić wymogi ochrony środowiska. Wśród pozostałych czynników zewnętrznych wymienić należy ofertę dóbr i usług oraz ich ceny i warunki płatności. Warto zauważyć, iż znaczący wpływ na wybór źródła finansowania mają parametry makroekonomiczne. Kapitałodawcy, ustalając cenę za pieniądź, kierują się między innymi poziomem inflacji. Istotną determinantą jest także faza cyklu koniunkturalnego, w której znajduje się dane państwo. Spowolnienie gospodarcze może w dużym stopniu ograniczyć dochody własne jednostek, co z kolei obniża potencjalną zdolność do realizacji inwestycji ze środków własnych, z drugiej zaś strony także potencjalni pożyczkodawcy mogą nie być zainteresowani zakupem emitowanych obligacji komunalnych¹⁷. Czynniki zewnętrzne są wspólne dla wszystkich jednostek samorządu terytorialnego, pośrednio wpływają na wybór źródła finansowania.

¹⁶ B. Filipiak, *Strategie finansowe jednostek samorządu terytorialnego*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008, s. 49–50.

¹⁷ *Determinanty wyboru źródeł finansowania inwestycji przez jednostki samorządu terytorialnego*, dostępne na stronie internetowej: <http://www.samorzad.lex.pl/czytaj/-artykul/>.

Z kolei czynniki wewnętrzne wynikają z ekonomicznych, społecznych i politycznych zasad funkcjonowania poszczególnych samorządów terytorialnych. Najważniejsza jest wielkość jednostki, mierzona obszarem i liczbą mieszkańców. Ma to znaczenie ze względu na możliwości uzyskiwania dochodów własnych (zwłaszcza podatkowych), ale także na liczbę realizowanych zadań i ich rozproszenie, a w związku z tym wielkość kosztów, jakie JST musi ponieść. Kolejny istotny czynnik stanowi położenie jednostki, jej zasoby naturalne, węzły komunikacyjne. Dużą rolę odgrywa również plan zagospodarowania przestrzennego. Kluczowe znaczenie ma sytuacja gospodarcza, która nierzadko wymusza określony zakres realizowanych zadań, wpływa na możliwości generowania dochodów własnych, ale także może powodować ograniczenie dostępności zewnętrznych źródeł finansowania. Innymi czynnikami są styl, metody i techniki zarządzania, umiejętności pracowników i kompetencje kadry zarządzającej, kultura organizacyjna oraz doświadczenia we współpracy z instytucjami finansowymi, otoczeniem biznesowym, organizacjami pozarządowymi oraz samą społecznością lokalną i regionalną¹⁸. Ważne jest, żeby nie występowały konflikty między organem ustawodawczym a wykonawczym, przekładające się zazwyczaj na niedostateczne wykorzystania potencjału rozwojowego jednostki samorządu terytorialnego, brak koniecznej dynamiki w działaniach inwestycyjnych¹⁹.

Do czynników wynikających z konstrukcji danego instrumentu finansowego zalicza się te związane z funkcjonowaniem rynków finansowych (krajowych i zagranicznych) oraz te wynikające z charakteru danego instrumentu. Duże znaczenie ma ocena ryzyka związanego z niepozyskaniem finansowania jak też możliwość wycofania się z transakcji. Głównym czynnikiem w zakresie instrumentu finansowego jest koszt pozyskania kapitału wraz z jego ceną. Pozostałe to czas pozyskania oraz stabilność finansowania, rozumiana jako podatność na zmiany przepisów administracyjno-prawnych, warunków otoczenia, poziomu inflacji itp.²⁰

W konsekwencji przy wyborze określonego sposobu finansowania inwestycji władze samorządowe powinny dokonać stosownej analizy ww. czynników dla uzyskania oceny ich jakości tak, aby wybrać optymalne źródło finansowania inwestycji.

Zakończenie

Dokonując wyboru źródła finansowania konkretnych inwestycji – czy mają to być własne zasoby budżetowe, czy środki zwrotne – jednostki samorządu terytorialnego muszą kierować się szeroko pojętym kryterium efektywności i skuteczności. Zwłaszcza sięgając po kredyty i pożyczki, podejmując decyzje o emisji obligacji, powinny ważyć nie tylko wielkość możliwych do pozyskania tą drogą środków, koszt

¹⁸ B. Filipiak, *op. cit.*, s. 51–53.

¹⁹ M. Jastrzębska, *op. cit.*, s. 116.

²⁰ B. Filipiak, *op. cit.*, s. 65–72.

i czas niezbędne do ich pozyskania, wymogi formalnoprawne związane z danym źródłem, ale także to, czy nie istnieją inne, alternatywne możliwości finansowania, czy spłata zadłużenia wraz z odsetkami nie obciążą zbyt mocno przyszłego budżetu, czy nie wpłynie negatywnie na realizację bieżących zadań. Rozważne i ostrożne korzystanie ze zwrotnych źródeł finansowania gwarantuje sprawność systemu finansowego samorządów, może i powinno zwiększać przede wszystkim możliwości inwestycyjne, oddziałując tym samym stymulująco na rozwój gospodarczy danej jednostki samorządu terytorialnego.

Bibliografia

1. *Determinanty wyboru źródeł finansowania inwestycji przez jednostki samorządu terytorialnego*, <http://www.samorząd.lex.pl/czytaj/-/artykul/>.
2. Filipiak B., *Strategie finansowe jednostek samorządu terytorialnego*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008.
3. Gonet W., *Kredyty, pożyczki, obligacje w gospodarce samorządu terytorialnego*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2006.
4. Gonet W., *Zakres swobody zawierania umów przez jednostki samorządu terytorialnego*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
5. Jastrzębska M., *Zarządzanie długiem jednostek samorządu terytorialnego*, Oficyna a Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
6. Kopańska A., *Zewnętrzne źródła finansowania inwestycji jednostek samorząd terytorialnego*, Difin, Warszawa 2003.
7. Patrzalek L., *Stan i kierunki rozwoju finansów samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań–Wrocław 2007.
8. Ustawa z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych (Dz. U. 2005, nr 249, poz. 2104 ze zm.).
9. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. 2009, nr 157, poz. 1240 ze zm.).

Reasons and capabilities to run up to a local and regional government debt

An increasing range of tasks carried out by the local government, in conjunction with insufficient own revenue, limited access to transfer sources increases the demand for funds from non-budgetary sources, including loans and credits. Their attractiveness, especially in the context of the multiannual financing of investment projects, creates opportunities to improve local infrastructure, to accelerate local development, but at the same time generates a risk of deterioration of the financial situation, and as a result, the socio-economic situation in the event of exceeding the limits of a local finance debt. The purpose of this article is to identify the essential rationale of the indebtedness of local government units, but also economic, organizational, and, most importantly, legal restrictions.